

ИЗГРАДЊА И УРЕЂЕЊЕ ТРКАЛИШТА: ОД ПРВИХ ГАЛОПСКИХ ТРКА 1863. ГОД. ДО ПРВИХ ФУДБАЛСКИХ ИГРАЛИШТА У БЕОГРАДУ ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА

BUILDING AND DESIGN OF TRKALIŠTE (RACETRACK): FROM THE FIRST GALLOP RACES IN 1863 THROUGH TO THE FIRST FOOTBALL PITCHES IN BELGRADE AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY

UDK BROJEVI:
725.8(497.11)"18/19"
796/799(497.11)(091)
ID BROJ: 253137420
DOI: 10.5937/a-u0-14917

Оригинални научни рад, рад примљен: септембар 2017., рад прихваћен: октобар 2017.

Марија Павловић*

АПСТРАКТ

Настанак Тркалишта као првог београдског хиподрома имао је посебну улогу у друштвеном и спортском животу престонице. Део града који је до тада био периферија почиње убрзано да се мења. Са развојем и ширењем спортских активности у другој половини 19. века добија све већи значај, да би већ почетком 20. века почела да се граде прва значајнија игралишта.

У раду је дат приказ развоја спортских објеката на Тркалишту, од прве стазе за галопске трке које је организовао кнез Михаило, до изградње првих фудбалских терена, на иницијативу, радом и средствима највећих интелектуалаца ондашње Србије. Кроз хронолошку и појединачну анализу сваког спортског терена могу се уочити њихова основна архитектонска обележја. Они су у кратком року променили своје облике и од неуређених пољана добили архитектонске оквири, поштујући правила преузета из западног света. Развојем и урбанизацијом града између два рата, спортски терени Тркалишта уступају место Техничком факултету, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ и Архиву Србије, а своје нове, далеко модерније, облике добијају на другим местима.

Анализом архивске грађе, новинских чланака и фототека, може се дефинисати и утврдити степен развоја средине у друштвеном и архитектонском контексту. У том смислу, овај рад представља допринос вредновању спортске архитектуре, којој до сада није дат значај који заслужује у оквиру архитектонског наслеђа тог периода.

Кључне речи: тркалиште, хиподром, спортски објекти, архитектура, фудбалска игралишта, терени, стадиони

ABSTRACT

Building of "Trkalište" as the first Belgrade hippodrome had a significant role in the social and sports life of the capital. A part of the city which used to be on the outskirts starts to change rapidly. With the development and expansion of sports

activities in the second half of the nineteenth century Racetrack becomes progressively important, calling for building of the first significant football pitches.

The paper outlines the development of the sports facilities in "Trkalište", from the first track for the gallop races facilitated by Knez Mihailo through to the first football pitches whose building was initiated by the effort and financial means of the greatest Serbian intellectuals of the time. By chronologically analyzing every single pitch, their major architectural features become clearly noticeable. In a very short period they have transformed from disorganized fields into the architectural forms following standards of the Western world. In parallel with the development and urbanization of Belgrade between the two world wars, sports pitches in "Trkalište" gradually give place to the Technical University, the Svetozar Marković University Library and the Serbian Archive, acquiring new and far more modern forms in the other locations.

By analyzing archive materials, newspaper articles and photograph collections the degree of societal and architectural development becomes identifiable. In this respect, this paper is a contribution to the appreciation of the sports architecture which has not had a right place within the frame of the architectural heritage of the period.

Key words: racetrack, hippodrome, sports facilities, architecture, football pitches, courts, stadiums

УВОД

Развоју спорта се у нашој средини од самих зачетака посвећивала велика пажња. Ипак, упркос значају који има, истраживања нису у довољној мери ишла у правцу архитектуре спортских објеката. И мада Тркалиште спада у важан део некадашњег спортског Београда, није било предмет научних истраживања. Ситуација се донекле променила у протеклих неколико година, те се може издвојити рад Дејана Зеца, који је направио целовиту анализу првих фудбалских стадиона у Београду (Зец, 2014:269–289).

* др Марија Павловић, УПГ Ноћ музеја, Хаџи Проданова 16/3,
marijablagojevicpavlovic@gmail.com

Важан извор представљају дневна и недељна штампа, у којој су редовно излазили чланци о изградњи свих значајних објеката у Београду, па самим тим и о изградњи првих спортских терена. Драгоцени прилог представља и књига Србислава Тодоровића у којој су хронолошким редом наведени преглед изградње појединих објеката, као и оснивање првих спортских клубова (Todorović, 2009).

Осим извора и литературе који су у директној вези са архитектуром спортских објеката, постоје и они који само у назнакама дотичу тему, међу којима су најважније књиге о историји Београда које су кроз друштвено-историјски и визуелни контекст приближиле одређено време, за које је везано и ово поље истраживања. Такође, веома корисне информације могу се наћи у раду Александра Дерока и Документима управе града Београда (2005) (Deroko, 1977:10–42; Рауповић, 1971; Ћубриловић, 1974; Јовановић, 1964).

Значајну пажњу развоју спорта придавали су историчари, а захваљујући спортистима и спортским стручњацима, који су оставили писане трагове, љубитељима фудбала,¹ као и споменицама клубова, може се доћи до података где су се окупљали, ко су били оснивачи клубова, колико су новца издвајали за изградњу терена на Тркалишту, као и колико су терени били у употреби (Milovanović, 2011; Vukadinović, 1943; Војанић, 2007; Руџић, 1973; Andrejević, 1989; Nedić, 1931). Захваљујући књизи Чика Дачине успомене 1903–1953, која се односи на пола века фудбала, овакви детаљи сачувани су од заборавља (Stojanović, 1953).

Архитектура спортских објеката у Београду почела је интензивније да се развија средином 19. века, а убрзо је започета и изградња Тркалишта, на којем су 1863. год. одржане прве галопске трке у Београду. Са развојем и ширењем спортских активности и такмичења, Тркалиште добија све већи значај, да би већ почетком 20. века у оквиру њега почела да се граде прва значајна игралишта. У међуратном периоду она се премештају, а простор добија нови урбанистички идентитет.

Циљ овог истраживања је био да се подробно истражи концепт организације спортских терена на простору некадашњег Тркалишта, да се прикажу сви терени који су на њему подигнути и покаже важност у целокупном архитектонском стваралаштву датог периода. Такође, у оквиру овог рада, истражени су улога спортских објеката у културном и друштвеном животу, као и визуелни идентитет који се временом мењао. Акцент је стављен и на изузетан утицај који је спорт имао на друштво у датом тренутку.

НАСТАНАК ТРКАЛИШТА

Прве галопске трке и развој коњичког спорта

Трке коњаника или косије биле су изузетно популарне у српском народу још од владавине кнеза Милоша. Познато је да је Београд 1842. год. био домаћин првих модерних трка одржаних по западноевропском узору, а организовао их је енглески конзул Лојд Џорџ Хоџис у част султановог изасланика Сакиб-ефендије.² Коњички спорт је у то време у Београду добио назив „енглески коњотрк“ (Рауповић, 1971:1219). Претпоставља се да су трке одржане у Бари Венецији, иза садашње главне железничке станице, али је остало потпуно непознато да ли је земљана стаза на којој се одржавало такмичење била на неки начин обележена, односно да ли је имала било какав оквир (Todorović, 2009:21).

Са другим доласком кнеза Михаила на власт 1860. год., коњички спорт почиње интензивно да се развија. Оно што је остало забележено јесте да је кнез 1862. год. у Београду изградио Тркалиште (Todorović, 2009:39). Прве галопске трке организоване су на његову иницијативу, а на њима је имао и своју трибину са које је посматрао догађај (Andrejević, 1977:104). Записано је да су кнез Михаило и српска влада организовали трке 14. априла 1863. год., а хроничар је био новинар Живојин Јовановић, који је забележио да је ово прво београдско тркалиште било уређено на месту где су до тада били приређивани вашари, поред Цариградског друма, иза гробља. То је био простор на коме се данас налазе део Булевар краља Александра, Правни факултет, хотел „Метропол“, Технички факултет и неколико зграда у Улици 27. марта. Потом је дао детаљан опис стазе и правац кретања: „Тркачка стаза била је у облику елипсе, дугачке 700 хвати (око 1.350 метара). Линија старта и циља је била на Цариградском друму, у висини Кнежевог „чадора“ (почасне трибине) поред кога је била трибина за гледаоце. Коњи су се кретали у правцу Вуковог споменика, а затим скретали према Улици 27. марта. Потом би обишли круг, поново избили на Цариградски друм и стигли до трибине“.³ Овај први београдски хиподром је имао све неопходне услове за такмичења, а престоница је добила своју прву тркачку стазу.

Свакако треба истаћи да су трибине на Тркалишту подигнуте 1864. год., о чему су писале и Србске новине. Грађење је извео Илија Ђорђевић, „устабаша еснафа дунђерског“, са Јанаћком Костићем и другима. Постојала је и могућност да се на захтев одређене фамилије, или више њих, изгради засебан „чардак“, односно ложа (Јовановић, 1964:66).

1 Миша Крстић је велику пажњу посветио историји настанка првих стадиона у Београду, а податке је преузео из споменица клубова, новинских чланака и књига истакнутих спортских новинара и спортиста, <http://www.ofkbeograd.net/index.php?id=185>.

2 Више о оснивању коњичког друштва: http://www.zastava-info.co.yu/kultura/monografija/osnivanje_konjickog_drustva.html, податак преузет из књиге Станишта, (Radovanović, 1991: 23); Cvejić, (25.1.2009), Дуга историја коњичких трка, http://www.danas.rs/vesti/srbija/beograd/duga_istorija_konjickih_trka.39.html?news_id=151637

3 Више о историјату Тркалишта: <http://www.hipodrombeograd.rs/istorijat.php>.

Прва правила за коњске трке приредио је лично кнез Михаило, по угледу на правила бечког хиподрома (Рауповић, 1971:1219). На првим одржаним галопским тркама 1863. год., српска влада је доделила прву награду од 100 дуката и другу од 80, а кнез Михаило је доделио четири награде, и то две по 80 дуката и две награде са по једним коњем. Његовим убиством, 1868. год., трке су престале да се одржавају и нису се одржавале наредних 20 година.⁴ Тиме је, уједно, на неко време, замро и званични спортски живот на Тркалишту.

Развој фудбала, прва београдска игралишта и стадиони на Тркалишту

Прву фудбалску лопту донео је у Београд Хуго Були, син угледног јеврејског трговца, на повратку са студија из Берлина. Он је уједно и формирао Лоптачку секцију у оквиру Београдског гимнастичког друштва „Соко“ (Ćirković, 2014:247; Todić, 2006:18–20). Дана 12. маја 1896. год. секција је била званично основана, а након седам дана, 19. маја, одржана је и прва фудбалска утакмица у Доњем граду код куле Небојша, о чему су врло живописно известиле Вечерње новости (Todić, 2006:18–20).

Бројни студенти, који су похађали најбоље универзитете у иностранству на прелазу из 19. у 20. век, на западу су усвајали и доносили у Србију нов стил живота, који је обухватао и спорт. Фудбал се врло брзо издвојио као најпопуларнији, о чему сведоче натписи у новинама, фотографије и споменице бројних клубова основаних у то време.

Три године након одигране прве београдске фудбалске утакмице, чланови Лоптачке секције друштва „Соко“ основали су Прво српско друштво за игру лоптом и већ у пролеће 1899. год. изградили прво игралиште у Хајд парку на Топчидеру. Међутим, Топчидер је тада био прилично удаљен од центра вароши, тако да је игралиште брзо напуштено. Исте године изграђено је ново игралиште на месту где се данас налази зграда ДИФ-а Момира Коруновића у Делиградској улици, изграђена као Соколски дом „Матица“.⁵ Нажалост, овај стадион је постојао само један дан. Већ сутрадан на терену више није било ограда, а Хуго Були је, да би надокнадио штету, распродао и оно мало директа што је остало (Todić, 2006:26–27).

Први прави фудбалски клуб у Краљевини Србији, који је био организован по западњачком моделу, основан је 1903. године. Њега су основали чланови Гимнастичког друштва „Соко“ под истим именом. Године 1904. изградили су стадион у подножју Кошутњачке шуме и остали на њему 27 година, када је држава преузела простор за потребе железнице (Todić, 2006:41–42; Zec, 2014:271).

Упоредо са развојем фудбала и изградњом првих игралишта, учитељ гимнастике и адвокат Анастас Христодуло објавио је књижицу *Лоптање ногом* 1905. године. Ова књижица представљала је детаљно протумачена правила фудбала, преведена са немачког језика. Осим техничких упутстава за игру, у коју је од тада уведен ред, Христодуло даје и димензије које један терен за фудбалску утакмицу мора да има, а које износе 90m (дужина) x 45m (ширина) (Todić (ur.), 2006: 30).

⁴ Више о томе у: http://www.zastava-info.co.yu/kultura/monografija/osnivanje_konjickog_drustva.html.

⁵ О Соколском дому „Матица“ у: Момир Коруновић (Kadijević, 1996:85–87); Соколски домови и стадиони у Београду (Putnik, 2013:70–72) и Визуелна култура Сокола (Stojić, 2008: 147).

Сл. 1 Чланови клуба „Српски мач“ испред свог игралишта, 1907.

Fig. 1 Members of the club “Serbian sword” in front of their football pitch, 1907.

Игралиште клуба „Српски мач“

Простор Тркалишта са околином се, након пребацивања хиподрома, показао као подесан и за изградњу других спортских терена. На њему се, почетком 20. века, граде фудбалска игралишта, која су представљала прве фудбалске стадионе у Београду и на којима су се одиграли први међународни мечеви.

У мају 1905. год. основан је Лоптачки одсек у борачком друштву „Српски мач“. Истоимени фудбалски клуб је издвојен и основан 15. марта 1906. године (Todić, 2006:53). Председник клуба адвокат Радивоје Новаковић од београдске општине је добио дозволу и новчану помоћ за подизање терена. Игралиште је изграђено на месту садашњег парка Ћирило и Методије код Вуковог споменика, преко пута Тркалишта (Сл. 1). Свечано отварање одржано је 16. септембра 2007. год. јавном утакмицом између тимова „Српски мач“ и „Соко“, а Политика је истог дана објавила да је клуб добио од београдске општине на поклон модерно уређено игралиште (Stojanović, 1953:56; Todić, 2006:54). Ипак, терен није био прописаних димензија, тако да су се на њему играле незваничне утакмице. На игралишту је направљена и барака иза северног гола, скромних димензија (Jovanović, 1977:136). Екипа тима „Српски мач“, састављена углавном од гимназијалаца, изгубила је прве две утакмице. Након тога, због противљења председника клуба да оду у Загреб на заказану утакмицу против „ХАШК“-а,⁶ чланови тима су напустили клуб, а у Загребу самоиницијативно наступили као репрезентација Краљевине Југославије. Изгубили су обе утакмице, због чега су у домаћој штампи веома лоше прошли, поготово што су сами одлучили под којим именом ће играти.⁷

Након Првог светског рата, на игралишту клуба „Српски мач“ долази до формирања нових клубова: „Вардар“ и „Конкордија“, који су 1924. год. спојени у Спортски клуб „Јединство“ (Andrejević, 1977:108). Међутим, после неколико година, грађани који су живели у комшилуку успели су да издејствују од општине да им врати парк Ћирило и Методије (Andrejević, 1989:31).

Игралиште клуба „БСК“

Играчи који су напустили клуб „Српски мач“ желели су да оснују свој нови клуб, због чега су позвали старије, афирмисане, спортисте – Андру Јовића, који се вратио са студија из Берлина, где је успешно играо фудбал за тамошњи клуб „Викторија“ и Данила Стојановића – Чика Дачу, тада најбољег активног спортисту, да им помогну у науму (Сл. 2). Састали су се 1. јула 1911. год. у кафани „Женева“, која се налазила на углу Београдске улице и Булевара краља Александра, и у присуству 40 људи

Сл. 2 Данило Стојановић – Чика Дача (1877–1967)
Fig. 2 Danilo Stojanovic – Uncle Dacha (1877–1967)

основали су „БСК“ – „Београдски спорт клуб“. Правила су одобрена већ 1. септембра од Управе града Београда и тај датум се означава као датум званичног почетка рада клуба (Milovanović, 2011: 10). Чланови управе су обезбедили финансирање игралишта на терену који је уступила београдска општина, на Тркалишту, на простору између данашњег Правног и Техничког факултета, уз Булевар краља Александра. У литератури се, такође, помиње и да је ово игралиште клуба „БСК“ саграђено на доњем делу Тркалишта,⁸ као и да је ишло у „истом правцу где је сада Универзитетска библиотека“ (Jovanović, 1964:66). Прва фудбалска утакмица одиграна је 21. септембра 1911. год. на Малу Госпојину, а противник је била „Шумадија“, која је била састављена од фамилије играча и понеке удовице, која је морала да чека полувреме или крај, како би пречицом, преко терена, стигла до гробља, јер је игралиште у почетку било ограђено само „луфтом“ и канапом (Nedić, 1931:29).

Данило Стојановић – Чика Дача (1877–1967) је у својој књизи *Чика Дачине успомене 1903–1953* детаљно описао догађаје који су претходили оснивању клуба „БСК“ (Stojanović, 1953) (Сл. 2). Забележио је да је свечану оснивачку скупштину отворио Јеврем Пантелић, публициста, као и да је тада изабрана прва управа клуба, коју су сачињавали: председник Андра Јовић, потпредседник Данило Стојановић, секретар Душан Милошевић, благајник Екерт и економ Бошко Тодоровић. Након тога су изгласана и правила клуба, после чега је скупштина донела одлуку да клупско игралиште буде подигнуто на уступљеном општинском

6 Председник клуба је сматрао да играчи „Српског мача“ у том тренутку нису досрели озбиљном противнику какав је био „ХАШК“.

7 Више о догађајима који су уследили након иступања играча из клуба „Српски мач“ у: Славна историја из разних кафана, *Време*, (Jankovic, Jankovic, 7.7.2011), <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=999472>.

8 Постоји податак и да је стадион саграђен на доњем делу Тркалишта, на месту где су сад Архив Србије и Машински факултет. Више о томе у: Андрејевић (1977) Преображаји амбијента и људи старог Тркалишта, стр. 101. Дубравка Стојановић истиче да је игралиште било на месту Архива Србије (Stojanović, 2008:73).

Сл. 3 Игралште клуба „БСК“ на Тркалишту, 1912.

Fig. 3 “BSK” football pitch in „Trkalište”, 1912.

терену на некадашњем Тркалишту (Stojanović, 1953:38). У књизи се налази и податак да су за израду плана за терен, као инжењери, били задужени управо они – председник клуба Андра Јовић и он, Данило Стојановић.

Добијени терен је био доста нагнут, па је због нивелације и озбиљних земљаних радова већ следеће, 1912. год., управа ангажовала најјефтинију радну снагу, робијаше из Београдског казног завода. На овом игралишту су подигнути први прописани голови, једино им је недостајала мрежа (Сл. 3). Поред билетарнице, на главном улазу је била подигнута и мала барака, која је служила као свлачионица. Занимљив је податак да је у овој свлачионици становао први тренер клуба Сингер, по националности Мађар, а клуб му је плаћао храну у једној од народних кухиња. Топле воде није било, те су се играчи купали искључиво хладном. Нису постојала ни средства за одржавање опреме, па су је на прање сами играчи носили кући, или је сву опрему односила Катица, мајка играча Боже Тодоровића, која је због такве, али и друге помоћи, касније уврштена у осниваче и пријатеље клуба „БСК“ (Andrejević, 1989:28). За изградњу игралишта клуб је подигао кредит, а гаранци су били сами чланови управе. Нешто касније, поново на кредит, подигнута је прва покривена трибина, дужине 20m, испод које је било изграђено неколико ложа. Поред и иза њих низало се неколико редова седишта, а цела трибина је укупно имала 60 седишта (Andrejević, 1989:27).

„БСК“ је био најуспешнији и најпознатији фудбалски клуб од свог оснивања, па све до гашења 1945. године. Подржан је, између осталог, и од стране богатих и конзервативних људи, који су били декларисани и као српски националисти. Један од оснивача био је Љубомир Давидовић, председник београдске општине, који је искористио свој положај за добијање овог места за изградњу (Nedić, 1931:29). Стадион,

који још увек није добио свој коначан изглед, био је веома скуп и било је потребно три године за завршетак свих радова. Иако су се утакмице одржавале од 1911. год., стадион је званично отворен на Ускрс 1914. год., на дан објаве рата (Andrejević, 1989:29). Записано је да је био врло модерно уређен, са наткривеном трибином која је имала луксузне ложе и седишта за 500 гледалаца (Zec, 2014:272–273).

Почетком рата, за време последње утакмице, на тек отвореном стадиону, усред меча пала је граната на терен и растерала играче и публику. Оба игралишта⁹ на Тркалишту је запосела аустроугарска војска и ту се улогорила, а затим искористила и запалила све што је било од дрвета. Касније су, услед великог сиромаштва, на оба игралишта засејани кукуруз и кромпир. Одмах након рата управа је са члановима и играчима започела обнову игралишта.

9 Игралште „БСК“ и „Велика Србија“

Сл. 4 Игралште клуба „БСК“ након ротирања, 1925.

Fig. 4 “BSK” football pitch after rotation, 1925.

Простор је ограђен плетеном мрежом, а направљена је и барака за свлачионицу. Због изградње Архива Србије, врло брзо је терен морао да се ротира за 90 степени (Сл. 4). Због тога је председник клуба Андра Јовић, са Бошком Симоновићем, студентом архитектуре, израдио нацрт за преуређење игралишта. Покривене дрвене трибине су завршене 1921. год., а мале су дужину 120m. На њима су били око 2.000 седишта и централна ложа, а направљене су и свлачионице и економат. Прва међународна утакмица одиграна је 1922. год. на овом стадиону. Противник је била Румунија, а утакмици је присуствовао и краљевски пар, краљ Александар и краљица Марија (Andrejević, 1989:30).¹⁰

Због изградње Техничког факултета, Универзитетске библиотеке и Архива Србије, игралиште „БСК“ је 1927. год. премештено на Топчидерско брдо. Угледни београђани су финансирали нов модеран стадион, подигнут од дрвене грађе, са атлетском стазом и капацитетом за преко 25.000 гледалаца. Стадион је отворен 5. маја 1929. године (Vukadinović, 1943).

Игралиште клуба „Велика Србија“ (СК „Југославија“)

Спортски клуб „Југославија“ основао је Данило Стојановић – Чика Дача, 6. августа 1913. год. у Београду, под првобитним именом СК „Велика Србија“ (Zec, 2011:54; Војанић, 2007:7). Исте године је, на празном простору, преко пута игралишта „БСК“, на месту садашњег Техничког факултета, клуб из својих средстава, првенствено личним средствима Стојановића, подигао на Тркалишту мали стадион, на „грубом земљишту, прекривеном великим рупама, грађевинским отпадом и коровом, на којем су се укрштале колске и пешачке пречице“ (Andrejević, 1977:101; 1989:30; Stojanović, 1953:57). Инжењери су морали прво да ископају шанац око терена и ограде га бодљикавом жицом, а

затим да изнивелишу игралиште. Већину најтежих радова урадили су волонтери, чланови клуба, и сами фудбалери. Клуб није имао велике амбиције као „БСК“, тако да је стадион био доста мањи, са само основним елементима, као што су ограђено травнато поље са стативама и мала барака за одлагање опреме. Овај привремени стадион примао је неколико стотина гледалаца (Zec, 2014:273).¹¹ Терен је био ограђен високом тарабом, а са бочних страна ка головима биле су рапете плетене жице везане за високе стубове. Осим игралишта, клуб је из Беча добио и прве дресове, и то за први тим зелене, а за резервни црвене боје, међутим, касније су званично усвојени црвени дресови, по којима су играчи добили надимак Црвени. Тако су клубови „БСК“ и „Велика Србија“, осим што су били највећи ривали, постали и суседи, које је раздвајао само пролаз међу тарабама (Stojanović, 1953:57–58).

Одмах по избијању рата 1914. год., клуб је престао са радом, а обновљен је 1919. год. под именом СК „Југославија“. На истом месту је подигнуто ново, веће, игралиште са 2.500 седишта, са трибином испод које је била свлачионица са тушевима, са новом оградом и главном капијом. У изградњи су учествовали чланови тима и клуба, а најтеже радове извели су бугарски заробљеници (Stojanović, 1953:62). Игралиште је касније проширено атлетском стазом, као и фудбалским и тениским игралиштем (Zec, 2014:273).

Због изградње Техничког факултета, игралиште СК „Југославија“ је било срушено 1925. године (Сл. 5). Следеће године клуб је добио терен иза тзв. Топовских шупа, а већ у априлу месецу 1927. год. свечано је отворено ново, тада највеће и најлепше игралиште у Београду, које је касније преуређено у Стадион ФК „Црвена звезда“ (Stojanović, 1953:56–68).

¹⁰ Више о утакмицама које су се одржавале након Првог светског рата у: Андрејевић (1980) Успон београдског фудбала после Првог светског рата, у: Београд у сећањима 1919–1929, стр. 203–215.

¹¹ Вукадиновић је записао да је игралиште било ограђено тарабом и да је имало око 500 седишта, а да је преко пута била пољана за стајање (Vukadinović, 1943:7).

Сл. 5 СК „Југославија“ на свом игралишту, 1923.

Fig. 5 SC "Jugoslavia" in their football pitch, 1923.

Синтеза развоја визуелних особености архитектуре спортских објеката на Тркалишту

Феноменологија спорта је врло комплексна, а самим тим и објеката за спорт, који чине архитектуру која се тешко може сместити у одређену стилску форму у том периоду. Ипак, ови објекти временом су добијали све сложеније и модерније облике, идући у корак са архитектуром развијених земаља.

Кнез Михаило је тежио модернизацији земље, а физичка култура је била њен саставни део. Стога, из описа првог хиподрома, као и из чињенице да је прва правила написао он лично, према правилима бечког хиподрома, може да се закључи да је Тркалиште саграђено по узору на хиподроме западних земаља. Такође, подизање краљеве трибине, затим трибине за гледаоце, као и могућност да се подигне трибина за одређену породицу по наруџбини, говоре о тенденцији убрзаног развоја спортске архитектуре тог периода.

Касније, у 20. веку, фудбалска игралишта се у почетку граде врло скромно. Тако је клуб „Српски мач“, први основани клуб на Тркалишту, имао терен који није био прописаних димензија, а од помоћних просторија само малу бараку. Због тога су се на овом игралишту играле само незваничне утакмице.

Други подигнути фудбалски терен на Тркалишту, терен клуба „БСК“, био је грађен у неколико етапа, три године. На почетку, 1911. год. постојала је само пољана ограђена канапом, односно, само терен за игру, који је био доста нагнут. Већ следеће године он се нивелише, постављају се први прописани голови, подижу билетарница и барака. Амбиције су биле велике, а пројекат скуп, те је изградња трајала дуже него што је планирано. Нешто касније је подигнута наткривена трибина са луксузним ложама, а пред само свечано отварање стадиона и модерно наткривено гледалиште за око 500 гледалаца, такође са луксузним ложама. После рата, стадион добија још модернији изглед, а након ротирања игралишта подижу се покривене дрвене трибине за 2.000 гледалаца са централном ложом, свлачионице и економат. Ово игралиште далеко је надмашило претходна и било је веома савремено за то време.

Игралиште „Велике Србије“ је прво било подигнуто као мало и скромно, са ограђеним тереном и малом бараком. Међутим, ситуација се након рата мења, те је на месту старог изграђено ново, модерно, игралиште са 2.500 места, трибином, свлачионицама са тушевима, а касније је проширено атлетском стазом, фудбалским и тениским игралиштем.

Након рушења и премештања ових, за то време веома модерних стадиона, старо Тркалиште је још само једном било домаћин великог спортског догађаја, Соколског слета 1930. године. Тада је на простору иза и поред Техничког факултета изграђен велики монтажни стадион за 40.000 гледалаца, који је након манифестације демонтиран, а конструкција продата (Kadijević, 1996:70–71; Putnik,

2013:77; Stojić, 2008:148–150).¹² Овај привремени дрвени стадион, тада највећи у централној Европи, Коруновић је пројектовао у свом препознатљивом националном стилу, као монументални објекат, са краљевском ложом, док су фасаде имале карактеристичне полукружне улазе. Соколски стадион превазилазио је све што је до тада од спортске архитектуре изграђено у Београду.

ЗАКЉУЧАК

Кроз сагледавање целокупног архитектонско-спортског развоја на простору некадашњег Тркалишта, од изградње првог хиподрома 1862. год. до подизања фудбалских игралишта почетком 20. века, може се закључити да је тај део града представљао значајну уоквирену целину престонице Србије тог периода.

Опис тркачке стазе са трибинама на првим галопским тркама, које је организовао кнез Михаило 1863. год., сведочи о стручности градитеља хиподрома. На тај начин некадашња периферија Београда постала је центар окупљања виђенијих људи. Нажалост, након убиства кнеза, трке нису одржаване наредних двадесет година, а простор Тркалишта остао је без спортиста све до изградње фудбалског игралишта „Српски мач“ 1907. године.

Спорт се у том периоду све више развијао, а број спортиста је сваким даном бивао већи. Спортски терени су ницали на свакој празној пољани у граду, па је тако у наредних неколико година попуњен и празан простор некадашњег Тркалишта. Већ 1911. год. започета је изградња игралишта „БСК“, које је временом добијало све модерније облике. Након две године саграђено је и игралиште клуба „Велика Србија“ (касније мења назив у СК „Југославија“), попунивши преостали простор.

Фудбалска игралишта на Тркалишту изграђена су великим трудом и вољом ондашњих интелектуалаца, који су са студија из иностранства доносили и спортска знања и вештине, а који су и учествовали у сваком сегменту изградње терена. Управа и чланови су чак сами копали и ограђивали терене, доносили клупице за публику, која је временом постајала све бројнија, и сами подизали кредите којима су финансирали изградњу игралишта. Такав ентузијазам се више никада није поновио.

Крајем двадесетих година 20. века терен клуба „Српски мач“ је поново био претворен у парк Ћирила и Методија, док су терени клубова „БСК“ и „Југославија“, због изградње Техничког факултета, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и Архива Србије, били срушени и премештени на Топчидерску падину.

Из свега наведеног може се извести закључак да је Тркалиште имало изузетну улогу у целокупном архитектонском стваралаштву и спортском животу датог периода. Оно је представљало спону између свих слојева друштва, а на њему се развио спортски дух који је утицао на целокупни живот тадашње престонице.

¹² Више о развоју догађаја након слета у: Аноним (1937) Финансијски одбор изгласао је буџет Министарства физичког васпитања, Соколски гласник 3, год. VIII, стр. 2.

ЛИТЕРАТУРА

- Andrejević, M. (1977) Preobražaji ambijenta i ljudi starog Trkališta, u: *Beograd u sećanjima 1900–1918*, Beograd, Srpska književna zadruga Beograd, str. 94–100.
- Andrejević, M. (1980) Uspon beogradskog fudbala posle Prvog svetskog rata, u: *Beograd u sećanjima 1919–1929*, Beograd, Srpska književna zadruga Beograd, str. 203–215.
- Andrejević, M. (1989) *Dugo putovanje kroz fudbal i medicinu*, Gornji Milanovac, *Dečje novine*
- Anonim (1937) *Finansijski odbor izglasao je budžet Ministarstva fizičkog vaspitanja, Sokolski glasnik* 3, god.VIII, Beograd, str. 2.
- Bojanić, M. Ž. (2007) *BSK – Jugoslavija, Prvi večiti derbi*, Beograd, KLASA
- Čirković, C. S. (2014) *Kalemegdanske senke*, Beograd, *Dereta*
- Čubrilović, V. (ur.) (1974) *Istorija Beograda 2 i 3*, Beograd, SANU
- Deroko, A. (1977) Beograd na susretu dva veka, u: *Beograd u sećanjima 1900–1918*, Beograd, Srpska književna zadruga Beograd, str. 10–42.
- Jovanović, P. Ž. (1964) *Iz starog Beograda*, Beograd, *Turistička štampa*
- Jovanović, B. (1977) Sport i sportisti, u: *Beograd u sećanjima 1900–1918*, Beograd, Srpska književna zadruga Beograd, str.125–147.
- Kadijević, A. (1996) *Momir Korunović*, Beograd, *Republički zavod za zaštitu spomenika kulture: [Muzej nauke i tehnike]*
- Milovanović, M. (2011) *Naš plavi bukvar*, Beograd, OFK Beograd
- Nedić, M. (1931) *BSK: 1911 – 1931*, Beograd, *Narodna štamparija*
- Paunović, M. (1971) *Beograd kroz vekove*, Beograd, *Svetozar Marković*
- Putnik, V. (2013) *Sokolski domovi i stadioni u Beogradu, Nasleđe XIV*, Beograd, *Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda*, str. 79–82.
- Ružić, J. (1973) *Sećanja i uspomene*, Beograd, *SOFK Beograda*
- Stojanović, D. (1953) *Čika Dačine uspomene 1903–1953*, Beograd, *SD Crvena zvezda*
- Stojanović, D. (2008) *Kaldrma i asfalt: urbanizacija i evropeizacija Beograda 1890–1914*, Beograd, *Udruženje za društvenu istoriju*
- Stojić, M. (2008) *Vizuelna kultura Sokola, Novopazarski zbornik* 31, Novi Pazar, *Muzej „Ras“*, str. 129–155.
- Todić, M. (ur.) (2006) *110 godina fudbala u Srbiji*, Beograd, *FSS*
- Todorović, Č. S. (2009) *Sport u starom Beogradu (XIX vek)*, Beograd, *Zepter Book World*
- Vukadinović, Lj. (1943) *Večiti rivali*, Beograd, *Knjižara Ivan Gundulić*
- Zec, D. (2011) *Oaza normalnosti ili tužna slika stvarnosti? Fudbal u okupiranoj Srbiji (1941–1944), Godišnjak za društvenu istoriju* 3, Beograd, str. 49–70.
- Zec, N. D. (2014) Money, Politics and Sports: Stadium Architecture in Interwar Serbia, in: Bogdanović, J. Robinson, Filipovitch, L. Marjanović, I. (eds.), *On the Very Edge, Modernism and Modernity in the Arts and Architecture of Interwar Serbia (1918–1941)*, Leuven University press (Belgium), pp. 269–289.
- Živeti u Beogradu 1837–1841, *Dokumenti uprave grada Beograda*, I, II i III, (2005) Beograd, *IAB*

Електронски извори

- Istorijat Trkališta*, <<http://www.hipodrombeograd.rs/istorijat.php>>, 20.2.2016.
- Osnivanje konjičkog društva*, podatak preuzet iz knjige: Radovanović, B. (1991) *Staništa*, Beograd, str. 23, <http://www.zastava-info.co.yu/kultura/monografija/osnivanje_konjickog_drustva.html>, 22.01.2015.
- Krstić, M. *Priče iz prošlosti* <http://ofkbeograd.net/?page_id=128>, 18.7.2015.
- Cvejić, B. (25.1.2009) *Duga istorija konjičkih trka*, *Danas*, <http://www.danas.rs/vesti/srbija/beograd/duga_istorija_konjickih_trka.39.html?news_id=151637>, 10.05.2017.
- Janković, Z., A. Janković (7.7.2011) *Slavna istorija iz raznih kafana*, *Vreme*, <<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=999472>>, 14.3.1016.

ИЗВОРИ ИЛУСТРАЦИЈА

- Сн. 1 <<http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/tekstovi/nesigurni-koraci-po>>
- Сн. 2 <<http://www.fss.rs/index.php?id=21&aid=5907>>
- Сн. 3 <<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=999472>>
- Сн. 4 <<http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/beograd-koga-vise-nema?page=4631>>
- Сн. 5 <<http://www.mojacrvenazvezda.net/68974/2013/08/06/dan-kada-je-sve-krenulo/>>